

SPECIFIČNE KOMPETENCIJE NASTAVNIKA ZA INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

SAŽETAK: Problemi suvremenog obrazovanja i vaspitanja imaju visok društveni značaj. Aktuelni proces reformskih promjena u obrazovanju neophodno je da budu u skladu s tranzicionim i odgojno-obrazovnim tokovima. Osnovni resurs razvoja društva je funkcionalno znanje, samim tim reforma sistema obrazovanja postala je primarni strateški zadatak u svijetu, ali i kod nas. Inkluzivno obrazovanje sastavni je dio reforme odgojno-obrazovnog sistema i aktuelni problem svih nastavnika koji su se u ovom procesu zatekli nespremni, sa nikakvim ili minimalnim stručnim kompetencijama. Imajući u vidu da je inkluzivno obrazovanje tek posljednjih godina aktuelna tema u našoj zemlji, nameće se pitanje: Na koji način nastavnici ostvaruju svoje profesionalne obaveze? Od ključnog značaja je osposobljenost nastavnog kadra za kvalitetnu realizaciju inkluzivnog procesa.

Kompetencije za 21. vijek koje su kategorisane u četiri područja nastavničke kompetencije za inkluziju mogu se u najvećoj mjeri prepoznati u emocionalnim, socijalnim kompetencijama kao što su empatija, altruizam, poštovanje drugog i drugačijeg, podrška drugima, uvažavanje različitosti, tolerancija i demokratija. Unutar kompetencija za inkluzivno obrazovanje, jedna podgrupa kompetencija je raznovrsnost upustava u nastavi, koja se odnosi na planiranje nastavnog procesa na taj način da odgovara učenicima s posebnim obrazovnim potrebama. Kompetencije su veoma značajne za realizaciju inkluzivnog obrazovanja, utkane su u grupu kompetencija koje se odnose na profesionalne sposobnosti nastavnika, među kojima su naročito istaknute: vjerovanje nastavnika da svi učenici mogu da uče, uvažavanje učenika kao pojedinca, poštovanje dostojanstva svakog učenika; istrajavanje u pomaganju kako bi djeca postigla uspjeh; te poštovanje različitosti.

KLJUČNE RIJEČI: inkluzija, kompetencije, nastavnici, učenici s posebnim obrazovnim potrebama.

Uvod

Današnji suvremeni tokovi, promjene u zbivanjima oko suvremenog čovjeka označavaju se problemom globalizacije. Globalizacija predstavlja pojavu novog svjetskog poretka u političkom, ekonomskom i kulturnom smislu. Kako bi se uklopili u svjetske tokove na navedenim područjima, neophodno je preispitati postojeće ciljeve odgoja i obrazovanja, redefiniirati ih i uskladiti sa ciljevima odgoja i obrazovanja u multikulturalnoj i multietičnoj Evropi.

Problemi suvremenog odgoja i obrazovanja imaju veoma visok društveni značaj. Trenutni reformski procesi u obrazovanju neophodno je da bude u skladu sa suvremenim tranzicionim odgojno-obrazovnim tokovima. Inkluzija je sastavni dio reforme odgojno-obrazovanog sistema. Sve češće uključivanje djece s posebnim potrebama u redovne škole ukazuje na intenzivan inkluzivni proces koji podrazumjeva specifične kompetencije nastavnika. Intenzitet na tom području osjeća se posljednja tri desetljeća, što je posljedica

intenzivnih djelatnosti Ujedinjenih naroda i njegovih specijalizovnih institucija, posebno UNESCO-a, kao i Vijeća Europe, te Europske unije.

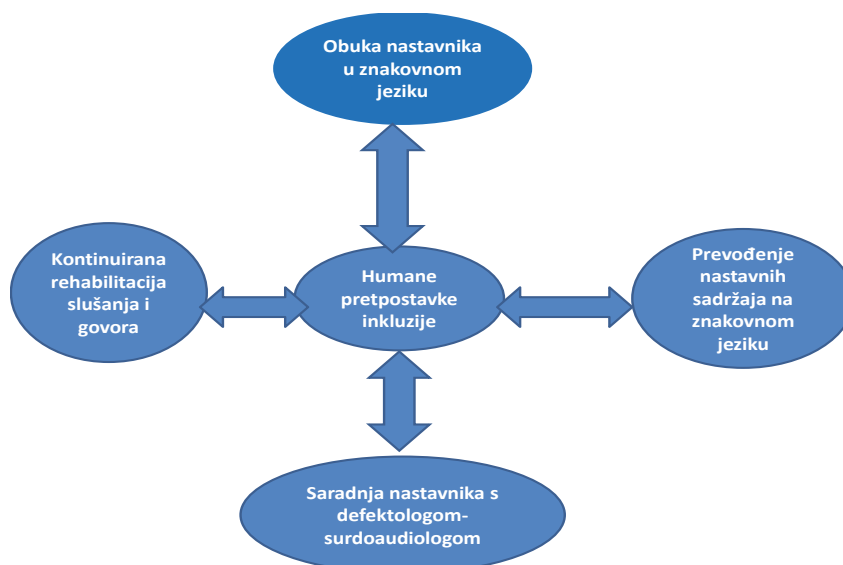
Raspravlja se o metodama kojima različiti obrazovni sustavi diljem svijeta, pa tako i u našoj zemlji razvijaju inkluzivnu praksu u školama (Mirošević-Kudek, 2012: 47). Akcenat se stavlja na važnost obrazovanja djece s posebnim potrebama s ciljem njihove uključenosti u društvene tokove. Za unapređenje inkluzije i razvijanja kvalitetnog obrazovanja za djecu s posebnim potrebama od krucijalnog značaja imaju nastavničke kompetencije, jer one imaju ključnu ulogu u realizaciju inkluzivnog procesa. Efekat nastavnika u inkluzivnom procesu jedan je od najznačajnijih činilaca koji je neophodno razumjeti i ispitati kako bismo upotpunili i riješili slagalicu zvanu obrazovanje. Kada ulaze u učionicu nastavnici to čine posjedujući neku koncepciju o tome kako nastava treba da izgleda, planu i programu, napretku učenika s posebnim potrebama, razvoju empatije u vršnjačkim interakcijama, ali i o sebi kao nastavnicima. U kontekstu inkluzije i kompetencija, koja je predmet ovog rada, zanima nas na koji način nastavnici prenose znanja i vještine učenicima s posebnim potrebama, te koje su mogućnosti za učenje učenika s posebnim potrebama unutar postavljenih okvira.

Šta obilježava inkluzivnu obrazovnu praksu u Bosni i Hercegovini? Možemo konstatovati da naš obrazovni sistem prolazi kroz značajne promjene koje su pokrenute u skoro svim sektorima obrazovanja. Rezultat tih promjena je uvođenje inkluzije u naš odgojno-obrazovni sistem. Inkluzija kao novi pojam u obrazovanju, donio je sa sobom mnoge nedoumice: kako napraviti adekvatan pristup u radu sa djecom s posebnim potrebama, koje metode rada, nastavna sredstva treba primjeniti, koje kompetencije nastavnik mora da posjeduje u radu sa djecom s posebnim potrebama. Posljednjih godina u mnogim publikacijama na temu inkluzije provlači se misao i rečenica da je nastavnik taj koji čini razliku (OECD, 2005). Složit ćemo se s ovom rečenicom i istaći da ono što nastavnik čini u inkluzivnom procesu je važno i čini tu razliku. U tom smislu umijeće prenošenja znanja učenicima s posebnim potrebama u uslovima inkluzije, zahtjeva promišljene poteze koji osiguravaju kognitivnu, emocionalnu, socijalnu promjenu kod učenika s posebnim potrebama. Da bi to ostvario nastavnik mora da je svjestan cilja koji želi da postigne u radu s učenicima s posebnim potrebama, da zna kada učenik uspješno ostvaruje cilj, da može da razumije „put razumjevanja“ i konstruisanja znanja koji prolazi učenik s posebnim potrebama, te da učeniku obezbjedi izazovne prilike u procesu usvajanja znanja i vještina. Nastavnik da bi ostvario sve navedeno mora da posjeduje određene kompetencije koje su od krucijalne važnosti u radu sa učenicima s posebnim potrebama.

Humane pretpostavke inkluzivnog obrazovanja

U suvremenom društvu posljednjih godina teorija i praksa obrazovanja djece s posebnim potrebama snažno je usmjerena prema njihovom potpunijem uključivanju u životnu zajednicu. Obrazovanje djece s posebnim potrebama u redovnoj školi pokazujemo da su sva djeca vrijedna kao ljudska bića, da svi mogu imati koristi od takvog obrazovanja, da su svi sposobni za uspješan život i da imaju jednaka prava da to ostvare. U centru inkluzije jeste dijete s posebnim potrebama. Da bismo shvatili kako je djeci s posebnim potrebama u redovnim školama moramo se staviti u ulogu određene kategorije djece s posebnim potrebama. Uzet ćemo za primjer dijete oštećenog sluha. Oštećenje sluha sa sobom nosi i oštećenje u govorno-jezičkoj komunikaciji. Uključujući djecu oštećenog sluha u redovnu školu moramo se zapitati kako će se djeca osjećati u razredu, gdje ostala djeca pjevaju i komuniciraju, a oni ništa od toga ne mogu. Ono govori na sebi svojstven način (zavisno o stupnju oštećenja sluha, dobi nastanka oštećenja sluha, pohađanju rehabilitacije slušanja i govora), uz niz drugih međusobno isprepletenih faktora koji imaju veliki uticaj na uspješnost inkluzivnog obrazovanja. (Imširagić, 2012: 94–103).

Koliko je važno osigurati humane pretpostavke za sve skupine djece s posebnim potrebama, potkrijepit ćemo jednim primjerom. „Zamislite da ste u redovnom odjeljenju i da svi pričaju jezikom koji ne razumijete, a i nastavnik govori jezikom koji ne razumijete. Međutim, znate da postoji škola, ne toliko daleko, u kojoj učenici pričaju jezikom koji razumijete. Koja je škola više inkluzivna?“ (Duga, 2006: 42). Ako analiziramo navedeni citat, stava smo da autor ne promovira specijalno obrazovanje, već ističe činjenicu da u sistemu redovnog odgoja i obrazovanja, neophodno je stvoriti adekvatne preduvjete za humanu inkluziju djece s posebnim potrebama. Da bismo ilustrovali značaj neophodnosti poštovanja humanih pretpostavki, navest ćemo primjer jedne skupine djece s posebnim potrebama – djece oštećenog sluha. Pretpostavke za humano provođenje inkluzije djece oštećenog sluha podijeljene su na: zakonske, organizacijske, objektivne, subjektivne.

Grafikon 1. Humane pretpostavke inkluzije za učenike oštećenog sluha

U budućnosti možemo očekivati da će se interes za inkluzivno obrazovanje povećati, da će rasti svijest ljudi o neophodnosti inkluzivnog obrazovanja i njihova motiviranost da daju svoj doprinos na ovakvom humanom planu. Moramo imati na umu činjenicu da najduži put počinje prvim korakom.

Kompetencije nastavnika za inkluzivno obrazovanje

Nastavnici imaju vodeću ulogu u procesu vođenja, usmjeravanja i podrške učenicima s posebnim potrebama prilikom usvajanja znanja i vještina. Oni su ključni faktor u razvoju obrazovnog sistema i implementacije inkluzivnog procesa.

Kompetencija podrazumjeva posjedovanje potrebnih sposobnosti, autoriteta, vještina i znanja (Oxford Advanced Learner's encyclopedic Dictionary, 1989). Kompetenciju nikako ne možemo poistovjetiti sa sposobnosti. Npr. osoba koja ne zna voziti bicikl nije nesposobna za to nego nema kompetenciju. Najjednostavnija i najupotrebljivija definicija kompetencije je da je to sposobnost na djelu (Suzić, 2010). Ako pođemo od ovoga terminološkog određenja pojma, zapitat ćemo se koje kompetencije nastavnici moraju posjedovati u inkluzivnom procesu. Kompetencije koje su značajne za realizaciju inkluzivnog obrazovanja utkane su u grupu kompetencija koje se odnose na profesionalne sposobnosti nastavnika, među kojima je naročito istaknuto vjerovanje nastavnika da svi učenici mogu da uče, uvažavajući učenika kao pojedinca, poštovanje dostojanstva svakog učenika; istrajavanje u pomaganju kako bi sva djeca postiglo uspjeh, te poštovanje različitosti (Braško-Velišek, 2013: 43).

Evropska komisija je u okviru dokumenta „Da učimo djecu da rade“ (Making it work) odredila ključne kompetencije nastavnika u kojima se prepoznaju i kompetencije nastavnika koje su potrebne za inkluzivno obrazovanje u okviru kategorije rad sa drugima (Education and Training, 2010):

- nastavnici treba da rade profesionalno – to je profesionalizam koji se zasniva na vrijednostima socijalne inkluzije i njeguje potencijale svakog djeteta/učenika;
- potrebno je da nastavnici posjeduju znanja o ljudskom rastu i razvoju;
- potrebno je da nastavnici rade sa djecom kao individuama, da podstiču njihov razvoj i da im omoguće maksimalno učešće kao članovima njihove sredine;
- nastavnici treba da rade na način kojim će razvijati svijest o učenju, o kooperaciji putem učenja i podučavanja.

Kompetencije nastavnika za inkluzivno obrazovanje mogu se razvrstati u grupe pedagoških, psiholoških i metodičkih kompetencija, jer u okviru specifičnih kompetencija za inkluzivno obrazovanje nisu razvrstane u dokumentima ili radovima autora koji su se bavili kompetencijama za nastavnički poziv ili kompetencijama na području inkluzije. Kvalitetan didaktičko-metodički pristup u inkluziji, podrazumjeva kompetencije nastavnika za praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje učenika u skladu sa njihovim individualnim mogućnostima. Bitno je istaći da je nastavnik ključna osoba u školi koja može pomoći djeci s posebnim potrebama tako što će predvidjeti barijere i razviti strategije podrške za ovo dijete. Nijedna osoba nije nadarena za sve oblasti ljudskog života, tako da možemo reći da smo svi u nečemu uskraćeni, a s druge strane da svako ima poneku komparativnu vrijednost. Zadatak nastavnika je da otkrije prednosti koje ima dijete s posebnim potrebama te da nastavnu situaciju kreira tako da do izražaja dođu ove vrijednosti što će ublažiti hendikep, a pojačati pozitivni identitet tog djeteta (Suzić, 2008: 30). Cjelokupan nastavni proces, pa i inkluzija zavisi od nastavnikove ličnosti. Trstenjak ističe važnost ličnosti rekavši: „Kakvi hoćeš da ti budu odgajenici, takav budi najprije sam“ (Vuksanović, 1990: 241). Kompetentan nastavnik koji ima u razredu učenika s posebnim potrebama treba da ima entuzijazam, iskrenost, zahtjevnost u skladu s mogućnostima svakog djeteta, razvijenu empatiju, altruizam. Takođe mora posjedovati, odnosno razvijati nastavničke kompetencije (kognitivne vještine, stavove i ostale nekognitivne kompetente) koje će podsticati postignuća učenika s posebnim potrebama. Za pedagoškeke kompetencije nastavnika u inkluzivnom obrazovanju je važno konstantno usavršavanje, da bude pokretač i motivator, organizator odgojno-obrazovnog procesa primjerenog sposobnostima učenika. Timski suradnik koji ne smije zaboraviti cjeloživotno učenje, pružati pomoć kada je neophodna, razvijati međusobno povjerenje i uvažavanje

učenika s posebnim potrebama. Potrebno je naglasiti da na učenike s posebnim potrebama ne utiče samo osobina ličnosti ili kompetencije nastavnika, tek osobine ličnosti dopunjuje pedagoškim sposobnostima, znanjima, empatijom, altruizmom, te na taj način omagućuje odgojno-obrazovni rad u inkluzivnom obrazovanju.

Dakle, potrebno je strateški razvijati inkluzivnu politiku koja bi, pored rješavanja materijalno-tehničkih problema, morala se studioznije baviti profiliranjem stručnog kadra koji će biti spreman da sinhronizovano razvija nastavne planove i programe koje će kompetentno i kvalitetno usklađivati i realizovati prema mogućnostima ne samo djece s posebnim potrebama, već svih učenika.

„Ne treba mijenjati samo obrazovni sustav, nego treba educirati i društvo u kojem se nalazi dijete s posebnim potrebama, jer dobro partnerstvo između škole, roditelja, društva pomaže razvitku inkluzivnog procesa. Uspiju li se zadovoljiti potrebe pojedinaca, on tada prestaje biti osoba s posebnim potrebama (Celižić, 2008)“:

Zaključak

Inkluzivno obrazovanje sastavni je dio reforme odgojno-obrazovnog sistema i aktuelni problem svih nastavnika koji su se u ovom procesu zatekli nespremni, sa nikakvim ili minimalnim stručnim kompetencijama. U savremenom odgojno-obrazovnom procesu, pred nastavnicima su novi izazovi, a koji se naj prije tiču inkluzivnog obrazovanja, odnosno razvijanja određenih kompetencija u svrhu prilagodbe suvremenom kurikulumu.

Kompetencije nastavnika za inkluzivno obrazovanje mogu se razvrstati u grupe pedagoških, psiholoških i metodičkih kompetencija, jer u okviru specifičnih kompetencija za inkluzivno obrazovanje nisu razvrstane u dokumentima ili radovima autora koji su se bavili kompetencijama za nastavnički poziv ili kompetencijama na području inkluzije. Kvalitetan didaktičko-metodički pristup u inkluziji, podrazumjeva kompetencije nastavnika za praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje učenika u skladu sa njihovim individualnim mogućnostima. Bitno je istaći da je nastavnik ključna osoba u školi koja može pomoći djeci s posebnim potrebama tako što će predvidjeti barijere i razviti strategije podrške za ovo dijete. Inkluzivni nastavnik mora vladati znanjima iz razvojne psihologije i pedagogije, biti autonoman i slobodan u odlučivanju i kreiranju kurikuluma, u odabiru sredstava i medija, te biti otvoren za samorefleksiju i stručno usavršavanje prema potrebama djece.

Za kraj poslužit ćemo se citatom: „Za poboljšanje obrazovanja potrebni su nam nastavnici koji razumiju predviđena poboljšanja i koji su svim srcem za njih. Takva banalna činjenica jedva bi bila vrijedna spomena kad je ne bi olako predvidjeli mnogobrojni pokušaji

obrazovne reforme. Nastavnike je potrebno osposobiti da bi djelotvorno sudjelovali u reformi. Institucije se sastoje od ljudi koji provode reforme. Bez obzira na promišljenost obrazovnih planova, oni moraju predvidjeti središnju ulogu za nastavnike jer će ih oni provoditi u djelo“ (Bruner, 2000).

LITERATURA

- Braško-Velišek, O. (2013). *Razvoj kompetencija za inkluzivno obrazovanje u sistemu profesionalnog razvoja nastavnika*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu. Filozofski fakultet.
- Celžić, S.(2018). *Kompetencije odgajatelja za stvaranje inkluzivnog okruženja*. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Učiteljski fakultet.
- Duga – društvo ujedinjenih građanskih akcija (2006). *Vodič kroz inkluziju u obrazovanju*. Sarajevo: Duga.
- Imširagić, A. (2012). „Humane pretpostavke inkuzivnog obrazovanja učenika oštećenog sluha“. *Život i škola*, br. 27, str. 94–103.
- Imširagić, A. (2017). *Integrativna prdagogija – odgojno-obrazovni rad sa djecom s posebnim potrebama*. Banja Luka: MARKOS.
- Mirošević-Kudek, J. (2012). „Percepcija razredničkih kompetencija učenika nižih i viših razreda osnovne škole“. *Kriminalogija i socijalna integracija*. Vol.20/2, 47–58.
- Suzić, N. (2008). *Uvod u inkluziju*. Banja Luka: XBS.
- Vuksanović, A. (1990). *Pedagogija*. Sombor.

Amra Imširagić, Ph.D.

Rahim Gadzic, Ph.D.

Huso Kulović, professor RN

Mirela Hodžić, professor RN

SPECIFIC COMPETENCIES OF THE TEACHER FOR INCLUSIVE EDUCATION

Summary

The problems of modern education and upbringing have a high social significance. The current process of reform changes in education is necessary to be in line with transitional and educational educational flows. The basic resource of the development of society is functional knowledge, therefore the reform of the education system has become the primary strategic task in the world, but also with us. Inclusive education is an integral part of the reform of the educational system and the current problem of all teachers who have found themselves in this process unprepared, with no or minimal professional competence. Bearing in mind that in recent years inclusive education has been an actual topic in our country, the question arises: How do teachers fulfill their professional obligations? Of crucial importance is the training of the teaching staff for the quality realization of the inclusive process.

Competencies for the 21st century, which are categorized into four areas of teaching competency for inclusion, can be recognized to a large extent in emotional, social competences such as empathy, altruism, respect for the other and the other, supporting others, respecting diversity, tolerance and democracy. for inclusive education, one subgroup of competences is the diversity of instruction in teaching, which refers to planning the teaching process in this way to suit learners with special educational needs. Competences are very important for the implementation of inclusive education, they are embedded in a group of competencies related to the professional skills of teachers, among which they are particularly prominent: teachers' belief that all students can learn, respect for students as an individual, respect for the dignity of each student; persisting in helping children achieve success; and respect for diversity.

Key words: inclusion, competences, teachers, students with special educational needs.